

تحلیل «نظریه برنامه درسی» در کتب دانشگاهی ایران

دکتر اصغر سلطانی*

چکیده

موضوع این مقاله نقد و تحلیل نظریه برنامه درسی در کتاب‌های دانشگاهی ایران است. در مقدمه، پس از ارائه تعاریف و برداشت‌های مختلف از برنامه درسی، جایگاه نظریه و نظریه‌پردازی در برنامه درسی به عنوان یک رشته علمی و همچنین تاریخ، ماهیت و کارکردهای نظریه برنامه درسی بررسی شده است. سپس با انتخاب هدفمند کتب موجود نظریه برنامه درسی در نظام دانشگاهی کشور، معیارهایی برای سنجش آن‌ها معرفی و محتوای هر یک تحلیل شده است. نتایج این پژوهش تحلیلی نشان داد که مجموعه کتاب‌های مورد بررسی از نظر میزان برخورداری از معیارهای یازده گانه ارزیابی، در سطح متوسط و پایین‌تر قرار دارد و هیچ کدام پوشش کاملی برای موضوع نظریه برنامه درسی نیست. در این میان چستی و ماهیت نظریه برنامه درسی، نوع‌شناسی و طبقه‌بندی نظریه برنامه درسی، رابطه نظریه برنامه درسی با مبانی طراحی برنامه درسی و همچنین رابطه نظریه برنامه درسی با عناصر برنامه درسی، بیشترین مباحثی است که در نگارش کتب دانشگاهی نظریه برنامه درسی به آن‌ها توجه شده است. در پایان مقاله، پیشنهاد تدوین یک کتاب جامع در موضوع نظریه برنامه درسی ارائه و ویژگی‌های آن ترسیم شده است.

کلیدواژه‌ها

نظریه، برنامه درسی، نظریه برنامه درسی، کتاب دانشگاهی

* استادیار برنامه درسی، بخش علوم تربیتی دانشگاه شهید باهنر کرمان (a.soltani.edu@uk.ac.ir)

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۵/۲۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۴/۱

مقدمه

تعاریف متفاوتی از برنامه درسی^۱ وجود دارد. تا اواخر قرن بیستم، بالغ بر ۱۲۰ تعریف در ادبیات تخصصی مربوط به برنامه درسی وجود داشت (پورتلی^۲، ۱۹۸۷). در میان جامعه دانشگاهی نیز برداشت‌های مختلفی از آنچه برنامه درسی نامیده می‌شود، به چشم می‌خورد و کاربردهای آن متفاوت و گوناگون است. برای بسیاری از دانشگاهیان، برنامه درسی شامل رئوس مطالب (سرفصل‌ها)^۳ است که در قالب کتب آکادمیک و دانشگاهی منتشر می‌شود: محتوای یک دیسپلین ویژه، یا مجموعه‌ای از واحدها که به همراه چهارچوب زمانی اختصاص یافته به دروس به دانشجویان ارائه می‌شود. استادان باتجربه‌تر ممکن است در تدوین برنامه درسی از سایر عناصر فرآگیر مانند دیدگاه شخصی در مورد هدف آموزش و تکنیک‌های تربیتی نیز در تعریف خود استفاده کنند (فریزر^۴ و بوسانکت^۵، ۲۰۰۶). برای عده‌ای نیز بحث از برنامه درسی در آموزش عالی، وضع یک برنامه درسی ملی است که شاید آزادی استادان را محدود سازد (بارنت و کوایت، ۲۰۰۵).

از نظر بوشامپ^۶ (۱۹۸۲)، سه کاربرد مشروع از واژه برنامه درسی متصور است. اولین کاربرد برنامه درسی به صورت یک سند^۸ است که به منظور شرح اهداف، دامنه و توالی انتخاب شده برای دستیابی به اهداف منتخب آماده شده است؛ دومین کاربرد از یک نظام^۹ برنامه درسی حکایت می‌کند که شامل تدوین یک برنامه درسی، اجرا و ارزشیابی سازمان‌دهی شده آن برنامه درسی است. سومین کاربرد واژه برنامه درسی، از برنامه درسی در قالب یک حوزه مطالعاتی^{۱۰} یا رشته برنامه درسی سخن می‌گوید که همانند سایر رشته‌های علمی و منظم دارای قلمرو مطالعاتی، فعالیت‌های نظریه‌پردازی و نظریه‌های مختلف، چهارچوب‌ها، پارادایم‌ها و روش‌های پژوهشی، مجموعه‌ای از صاحب‌نظران مختلف، نموده‌های سازمانی و غیره است (شریفیان و مهرمحمدی، ۱۳۹۳).

جدال بر سر اینکه برنامه درسی از قابلیت‌های دیسپلینی همانند سایر رشته‌های

1. curriculum
2. Portelli
3. syllabus
4. Fraser
5. Bosanquet
6. Barnett & Coate
7. Beauchamp
8. document
9. system
10. field of study

علمی شناخته شده برخوردار است یا نه، موضوعی است که موافقان و مخالفان خود را دارد. با این حال شریفیان و مهرمحمدی (۱۳۹۳)، با بررسی معیارهای مختلف یک رشته علمی و بررسی نظرات موافق و مخالف در این خصوص، حوزه برنامه درسی را رشته‌ای نرم و زنده، کاربردی و دارای جهت‌گیری‌های فلسفی، اجتماعی و سازمانی تشخیص می‌دهند.

از میان این معیارها، وجود انواع گسترده‌ای از فعالیت‌های نظریه‌پردازی و نظریه‌ها، شاخصی مهم در پویایی برنامه درسی در قالب یک رشته مطرح شده است. نقطه‌های آغاز و مفهوم‌پردازی نظریه برنامه درسی، وجود نوع‌شناسی‌های مختلف از نظریه برنامه درسی و همچنین شکل‌گیری جریان‌های جدید نظریه‌پردازی برنامه درسی (شریفیان و مهرمحمدی، ۱۳۹۳)، از جمله مواردی است که حوزه برنامه درسی را به لحاظ نظریه و نظریه‌پردازی‌های مختلف پویا و زنده در نظر می‌گیرد. دوگان (۲۰۰۱)، به نقل از شریفیان، (۱۳۹۴)، معتقد است که بدون وجود نظریه، عرصه‌های علوم اجتماعی و انسانی از جمله برنامه درسی پیشرفت نخواهد کرد.

بر این اساس، هدف این مقاله با توجه به جایگاه مهم نظریه در رشته‌های علمی از جمله رشته مطالعات برنامه درسی، بازناسی و تحلیل نظریه برنامه درسی در کتب دانشگاهی کشور در این حوزه است. ابتدا تاریخ، ماهیت، چیستی و کارکردهای نظریه برنامه درسی بررسی شده است و سپس با مشخص ساختن معیارهای سنجش محتوای کتاب‌های نظریه برنامه درسی و بررسی تحلیلی محتوای هر یک از این کتاب‌های دانشگاهی در مقوله نظریه برنامه درسی، میزان بهره‌مندی هر یک از آن‌ها از معیارهای مورد سنجش مشخص گردیده است.

پرسش‌های پژوهش

مقاله حاضر به دنبال پاسخ‌گویی به پرسش‌های زیر است:

- مهم‌ترین معیارهای سنجش محتوای کتاب‌های درسی دانشگاهی در مقوله نظریه برنامه درسی کدام است؟
- میزان بهره‌مندی هر یک از کتاب‌های مورد بررسی، از معیارهای سنجش محتوا در مقوله نظریه برنامه درسی چگونه است؟
- کتاب جامع در موضوع نظریه برنامه درسی دارای چه ویژگی‌هایی است؟

تاریخ، ماهیت و کارکردهای نظریه برنامه درسی

از تولد حوزه برنامه درسی که عمدتاً با انتشار کتاب برنامه درسی^۱ (بابت^۲، ۱۹۱۸) آغاز شده است، زمان زیادی سپری نشده بود که نظریه برنامه درسی موضوع مورد بحث صاحب‌نظران این حوزه در میانه قرن بیستم گردید. اولین اشاره به واژه «نظریه برنامه درسی» در کتاب *نظریه‌های نوین آموزشی*^۳ اثر بوید بود^۴ دیده می‌شود که در سال ۱۹۲۷ منتشر شد (واکر^۵، ۱۹۸۲). با برگزاری اولین همایش اختصاصی برنامه درسی در سال ۱۹۴۷ در شیکاگو، اولین مجموعه مقالات تخصصی در مورد نظریه برنامه درسی منتشر گردید. اگرچه تلاش‌های سال‌های بعد در این زمینه نشان داد که رسیدن به یک نظریه برنامه درسی جامع در برنامه درسی اندکی بلندپروازانه بوده است و پیشرفت اندکی در نظریه برنامه درسی حاصل شد، با این حال موضوع نظریه برنامه درسی، به دلیل امید به تدوین نظریه‌ای که بلوغ و اعتبار یک حوزه علمی را اعلام کند، جاذبه و وعده اولیه خود را از دست نداد (کلاین^۶، ۱۹۹۲). از دهه ۱۹۷۰ تا سال‌های ابتدایی هزاره جدید، دیدگاه‌های تازه‌ای که عمدتاً ناشی از جنبش نومفهوم‌گرایی^۷ در نظریه برنامه درسی بود، ظهور کرد. در حال حاضر نیز گفتمان‌های فعالی در نظریه و نظریه‌پردازی برنامه درسی وجود دارد که موتور محرک حوزه در جهت پویایی نظری و هویت‌بخشی به آن است.

علی‌رغم تحولات یک قرن گذشته در حوزه برنامه درسی، همچنان توافق کمی درباره ماهیت نظریه برنامه درسی و آنچه باید انجام دهد، وجود دارد (کلاین، ۱۹۹۲). به تعبیر کلیارد^۸ (۱۹۷۷)، آشفتگی بسیار در چیستی نظریه برنامه درسی، ما را با دشواری‌هایی در ارائه نمونه‌ای عینی و پذیرفته‌شده روبه‌رو ساخته است. از نظر بوشامپ (۱۹۸۲)، با وجود نوشته‌ها و مباحث فراوان درباره نظریه برنامه درسی، هیچ‌گونه نظریه‌ای با هستی و هویت مشخص در این حوزه تدوین نشده است. از نگاه مک‌کاجن^۹ (۱۹۸۲) و کلیارد (۱۹۷۷)، به جز نظریه دیویی^{۱۰}، نظریه برنامه درسی دیگری وجود ندارد. عده‌ای

1. *The Curriculum*
2. Bobbitt
3. *Modern Educational Theories*
4. Boyd Bode
5. Walker
6. Klein
7. reconceptualism
8. Kliebard
9. McCutcheon
10. Dewey

مانند (شواب^۱، ۱۹۶۹) و کانلی^۲ و الباز^۳ (۱۹۸۰)، اصولاً نظریه را مبنایی قابل دوام برای مطالعه برنامه نمی‌دانند. برخی نیز این سؤال را مطرح می‌کنند که حتی اگر بتوان چنین نقش مبنایی را در نظر گرفت، آیا یک نظریه یا مجموعه‌ای از نظریه‌ها در قالب مبنایی ماندنی برای عمل آموزشی، کارساز است؟ (کلاپین، ۱۹۹۲).

با وجود این، اغلب صاحب‌نظران از تکثر نظریه‌های برنامه درسی حمایت کرده‌اند. واکر (۱۹۸۲)، اشاره به خانواده‌ای از نظریه‌ها دارد و معتقد است این گوناگونی از بین نمی‌رود، زیرا هر نظریه مزیت خود را داراست و نباید در دام جست‌وجوی یک نظریه واحد که با همه نظریه‌ها هم‌نوایی داشته باشد، گرفتار آییم (ص ۶۴). هونکی^۴ (۱۹۸۹)، نیز امید به وحدت نظری در حوزه برنامه درسی را بیهوده می‌داند و معتقد است هر گروه از نظریه‌پردازان حاوی موضوعات مختلفی است. بنابراین، همچنان که واکر (۱۹۸۲)، بیان می‌کند، باید گوناگونی در نظریه برنامه درسی را پاس بداریم، آن را پیروانیم، ترویج دهیم و تجلیلش کنیم. در واقع، در وضعیت فعلی حوزه، رسیدن به یک تعریف جامع و واحد از نظریه برنامه درسی، آن‌گونه که هدف متقدمانی چون هریک^۵ و تایلر^۶ بود، نه عملی است و نه مورد پذیرش.

نظریه برنامه درسی کارکردهای متفاوتی نیز دارد. شاید مهم‌ترین نقش نظریه در برنامه درسی، کمک برای دیدن امور به گونه‌ای متفاوت باشد (واکر، ۱۹۸۲). به اعتقاد کیپلن^۷ (۱۹۹۸)، نظریه‌ها به ما کمک می‌کنند تا یک موقعیت آشفته را درک کنیم و در واقع موتور برانگیزاننده تفکر ماست (هانکینز و ارنشتاین^۸، ۱۹۸۹). نظریه‌ها مکان‌های ناهموار را هموار و زمینه‌های نابسامان را مرتب می‌کنند (شولمن^۹، ۱۹۹۷). نظریه‌ها ابزارهایی برای حل مسئله، تبیین، پیش‌بینی یا کنترل است (چاپمن^{۱۰}، ۲۰۰۷). کارکردهای دیگر نظریه، توصیف و راهنمایی است (هانکینز و ارنشتاین، ۱۹۸۹). گلاتثورن^{۱۱} و همکاران (۲۰۰۶)، در کنار توصیف، تبیین و پیش‌بینی، نقش انتقادی و هدایت عمل برنامه درسی را از کارکردهای دیگر نظریه برنامه درسی می‌دانند. نظریه برنامه درسی علاوه بر راهبری

1. Schwab
2. Connelly
3. Elbaz
4. Huenecke
5. Harrick
6. Tyler
7. Kaplan
8. Hunkins & Ornstein
9. Shulman
10. Chapman
11. Glatthorn

تدریس، برنامه‌ریزی و فرمول‌بندی خط‌مشی‌ها، در هدایت پژوهش‌ها از طریق ایجاد پرسش‌های جدید نقش دارد. نظریه به دلیل سازمان خود می‌تواند قلمرو موضوعات برنامه درسی را تعیین نماید، روابط میان آن‌ها را مشخص سازد و عمل را با آموزش و به وسیله افزایش آگاهی ما هدایت نماید (مک‌کاجن، ۱۹۸۲). نظریه همچنین راهبر نظریه‌پرداز در پیشبرد دانش در حوزه برنامه درسی است (بوشامپ، ۱۹۸۲). بدون نظریه هر عملی از آن نظر که بخشی از خرد انباشته در قالب نظریه نیست، در دل تاریخ گم می‌شود (بنتس و شاپرو،^۱ ۱۹۹۸).

تدوین معیارهایی برای سنجش محتوای کتاب‌های نظریه برنامه درسی

ملکی (۱۳۸۵)، معیارهای مختلفی را برای نقد و تحلیل کتاب‌های درسی دانشگاهی برشمرده است. شاخص‌هایی چون همسویی محتوا با مبانی فلسفی موضوع، معطوف بودن محتوا به نیازهای علمی موضوع، اعتبار علمی محتوا، تناسب با نیازها و علایق یادگیرنده، انسجام و یکپارچگی متن و اندیشه محور بودن آن. حسینی و مطور (۱۳۹۱)، نیز معیارهایی از قبیل کفایت موضوعات با توجه به منابع موجود، اعتبار منابع علمی، روزآمدی اطلاعات و داده‌ها، طرح افق‌های جدید، رعایت سرفصل‌های شورای عالی برنامه‌ریزی، تناسب اثر با توجه به رشته و مقطع تحصیلی و نظم منطقی و انسجام در هر فصل و کل اثر را برای ارزیابی محتوای کمی و کیفی کتاب‌های دانشگاهی رشته علوم تربیتی معرفی می‌کنند. با این حال، مهم‌ترین شاخص ما در ارزیابی محتوای کتب دانشگاهی در زمینه نظریه برنامه درسی، علاوه بر سرفصل‌های شورای عالی برنامه‌ریزی، میزان پوشش متن کتاب به تمامی مباحث مطرح در این مقوله بوده است. در واقع، معطوف بودن محتوا به نیازهای علمی موضوع مورد تحلیل که در اینجا «نظریه برنامه درسی» است، شاخص اصلی ما در تحلیل کتب بوده است. برای رسیدن به چنین معیارهایی، با بررسی و تحلیل موضوع و همچنین بررسی محتوای کتاب‌های درسی موجود در این زمینه، به سیاهه‌ای از معیارهای اساسی برای ارزیابی و تحلیل متن دست پیدا کردیم. این ملاک‌ها و معیارها در یازده عنوان خلاصه شد که شرح هر یک در جدول ۱ ارائه شده است.^۲

1. Bentz & Shapiro

۲. در بازنگری سرفصل‌های رشته برنامه‌ریزی درسی (مطالعات برنامه درسی) از سوی شورای عالی برنامه‌ریزی آموزشی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در سال ۱۳۹۳، درس نظریه‌های برنامه درسی از دوره کارشناسی ارشد حذف گردید و محدود به ارائه یک عنوان در دوره دکتری این رشته شد. ←

مقوله‌های یازده‌گانه در این خصوص، تمامی جنبه‌های مربوط به نظریه برنامه درسی و نیازهای این موضوع برای یک کتاب دانشگاهی فراگیر را در خود دارد. ترتیب این معیارها در جدول ۱ نیز در واقع آرایش مناسب مباحث و فصل‌های یک کتاب نظریه برنامه درسی جامع را مشخص می‌سازد.

تعریف نظریه به شکل عام و همچنین انواع آن اولین بخشی است که برای وارد شدن به موضوع نظریه برنامه درسی ضروری به نظر می‌رسد. لازم است رابطه نظریه برنامه درسی با نظریه‌های عام آموزشی و تربیتی نیز در ادامه مباحث کتاب مشخص گردد. موضوع مهم دیگر، چیستی و ماهیت نظریه برنامه درسی است. مشخص ساختن جنبه‌های مختلف این بحث و نظرات گوناگون صاحب‌نظران در خصوص ماهیت نظریه برنامه درسی ضروری است. موضوعاتی مانند امکان وجود نظریه در برنامه درسی، مفهوم‌پردازی و عناصر نظریه برنامه درسی، ویژگی‌های نظریه برنامه درسی، تمایز نظریه برنامه درسی و تمایز الگوهای برنامه درسی، رابطه نظریه برنامه درسی با ایدئولوژی، دیدگاه، رویکرد، سنت، گفتمان و غیره در برنامه درسی، در این مبحث بررسی می‌شود. پس از آن کارکردهای نظریه برنامه درسی از قبیل تبیین، پیش‌بینی، کنترل، توصیف، راهنمایی، حل مسئله و مانند آن مورد توجه قرار می‌گیرد.

تاریخ نظریه و نظریه‌پردازی برنامه درسی معیار بعدی در فهرست یازده‌گانه است که اهمیت بالایی دارد. مباحثی مانند خاستگاه‌های نظریه برنامه درسی، نظریه‌پردازان برنامه درسی از ابتدای شکل‌گیری حوزه برنامه درسی، سیر تکوین انواع نظریه برنامه درسی، رابطه نظریه با پارادایم‌ها و رویکردهای جدید برنامه درسی، رابطه نظریه با جنبش‌ها و نهضت‌های برنامه درسی و همچنین بررسی تاریخ تحولات نظری و عملی برنامه درسی در

→ با این حال، در این مقاله برای تدوین معیارهای ارزیابی، از سرفصل دروس ارائه شده برای درس نظریه‌های برنامه درسی در این برنامه درسی جدید نیز استفاده شده است. برخی از مهم‌ترین این سرفصل‌ها عبارت است از: تعریف و تبیین مفهوم نظریه‌پردازی، مقایسه نظریه‌های مختلف در حوزه برنامه درسی، مقایسه نظریات اندیشمندان این حوزه در بُعد نظریه‌پردازی، اهمیت نظریه و گفتمان نظریه و نظریه‌پردازی در حوزه برنامه درسی، اقسام گزاره‌های نظری در حوزه برنامه درسی، تبیین رویکردهای مختلف نظریه‌پردازی نظیر هونکی، مک‌دونالد و غیره، رابطه میان نظریه و عمل از منظر صاحب‌نظران حوزه برنامه درسی، تبیین فرایندهای نظریه‌پردازی خطی و غیرخطی در حوزه برنامه درسی، تبیین طبقه‌بندی‌های مختلف از نظریه‌های عام برنامه درسی، نظریه برنامه درسی به مثابه استعاره و تبیین رابطه استعاره، تمثیل و غیره با نظریه برنامه درسی و وضعیت نظریه و نظریه‌پردازی در نظام برنامه درسی جمهوری اسلامی ایران.

ایران، در ذیل این معیار قرار می‌گیرد.

یکی از مهم‌ترین مباحثی که در یک کتاب دانشگاهی در موضوع نظریه برنامه درسی مطرح است، طبقه‌بندی‌های مختلف ارائه شده از نظریه برنامه درسی است. این دسته‌بندی‌ها با نام‌های متفاوتی مانند رویکردهای مختلف نظریه برنامه درسی، دیدگاه‌های برنامه درسی، جهت‌گیری‌های برنامه درسی، سنت‌های برنامه درسی، ایدئولوژی‌های برنامه درسی، گفتمان‌های برنامه درسی، فرهنگ‌های برنامه درسی و فرادیدگاه‌های ارائه شده از نظریه‌های برنامه درسی مطرح می‌شود.

مشخص ساختن جهت‌گیری هر یک از نظریه‌های مختلف ارائه شده در خصوص مبانی طراحی برنامه درسی (دانش، فراگیر و جامعه) و همچنین عناصر برنامه درسی (اهداف، فرایند یاددهی - یادگیری، ارزشیابی) که از مهم‌ترین موضوعات مطرح در حوزه مطالعاتی برنامه درسی است، بخش دیگری از مباحث مربوط به نظریه برنامه درسی را تشکیل می‌دهد. همچنین مبحث تطبیق نظریه‌های برنامه درسی بر اساس مبانی طراحی برنامه درسی و عناصر برنامه درسی، از دیگر نیازهای یک کتاب دانشگاهی جامع نظریه برنامه درسی است.

چگونگی و فرایند تدوین نظریه برنامه درسی یا فرایند نظریه‌پردازی، موضوع دیگری است که در ادامه مباحث پیشین و در تکمیل آن‌ها مدنظر است. روش‌های مختلف ارائه شده در نظریه‌پردازی برنامه درسی، راهگشا و راهنمای مناسبی برای تولید نظریه‌های جدید در این حوزه است. علاوه بر ماهیت نظریه‌پردازی و چگونگی آن، دسته‌بندی‌های مختلف در این زمینه نیز زیرمجموعه این بخش است.

در نهایت، رابطه میان نظریه و عمل برنامه درسی، آخرین شاخص در ارزیابی نظریه برنامه درسی است. با توجه به اینکه نظریه در نهایت در حوزه عمل به کار گرفته خواهد شد، پرداختن به فاصله نظر و عمل برنامه درسی، کاربردهای عملی نظریه برنامه درسی، و همچنین تغییر دیدگاه‌های کنشگران برنامه درسی از جمله مباحثی است که در این بخش بررسی می‌شود.

جدول ۱ معیارهای سنجش محتوای کتب دانشگاهی در موضوع نظریه برنامه درسی

شرح	معیارهای ارزیابی
تعریف نظریه - عناصر ساختاری نظریه - کارکردهای نظریه - فرایندهای نظریه‌پردازی - مدل‌سازی - خرده نظریه‌ها.	تعریف و انواع نظریه (حالت عام)
فلسفه آموزش و نظریه‌های حوزه تعلیم و تربیت - رابطه حوزه مادر (تعلیم و تربیت) و نظریه برنامه درسی.	رابطه نظریه برنامه درسی و نظریه‌های آموزشی و تربیتی

ادامه جدول ۱

شرح	معیارهای ارزیابی
امکان وجود نظریه در برنامه درسی - مفهوم‌پردازی و عناصر نظریه برنامه درسی - ویژگی‌های نظریه برنامه درسی - تمایز نظریه برنامه درسی و تمایز الگوهای برنامه درسی - رابطه نظریه برنامه درسی با ایدئولوژی، دیدگاه، رویکرد، سنت، گفتمان و مانند آن در برنامه درسی - رابطه نظریه برنامه درسی و قلمروشناسی برنامه درسی - رابطه ارزش‌ها و نظریه برنامه درسی.	چیستی و ماهیت نظریه برنامه درسی
تبیین، پیش‌بینی، کنترل، توصیف، راهنمایی، حل مسئله، هدایت و راهبری عمل برنامه درسی.	کارکردهای نظریه برنامه درسی
خاستگاه‌های نظریه برنامه درسی - نظریه‌پردازان برنامه درسی - نظریه‌پردازان اولیه برنامه درسی - سیر تکوین انواع نظریه برنامه درسی - رابطه نظریه، پارادایم‌ها و رویکردهای جدید برنامه درسی - رابطه نظریه با جنبش‌ها و نهضت‌های برنامه درسی - تاریخ تحولات نظری و عمل برنامه درسی در ایران.	تاریخ نظریه و نظریه‌پردازی برنامه درسی
رویکردهای مختلف نظریه برنامه درسی - دیدگاه‌های برنامه درسی - جهت‌گیری‌های برنامه درسی - سنت‌های برنامه درسی - ایدئولوژی‌های برنامه درسی - گفتمان‌های برنامه درسی - فرهنگ‌های برنامه درسی - فرادیدگاه‌های برنامه درسی.	اشکال و طبقه‌بندی‌های مختلف نظریه برنامه درسی
نظریه برنامه درسی بر اساس سه مبنای دانش، فراگیر و جامعه.	رابطه نظریه برنامه درسی و مبانی طراحی برنامه درسی
ویژگی‌ها و چگونگی اهداف، راهبردهای یاددهی - یادگیری و ارزشیابی در هر یک از نظریه‌های برنامه درسی.	رابطه نظریه برنامه درسی و عناصر برنامه درسی
مقایسه نظریه‌ها بر اساس دانش، فراگیر و جامعه (مبانی طراحی برنامه درسی) و اهداف، فرایند یاددهی - یادگیری، ارزشیابی (عناصر برنامه درسی).	تطبیق نظریه‌های برنامه درسی
چیستی نظریه‌پردازی برنامه درسی - چگونگی تدوین نظریه برنامه درسی - دسته‌بندی‌های مختلف از نظریه‌پردازی برنامه درسی.	فرایند و انواع نظریه‌پردازی برنامه درسی
فاصله نظر و عمل برنامه درسی - کاربردهای عملی نظریه برنامه درسی - کاربرد دیدگاه‌های برنامه درسی - نظریه برنامه درسی و ذهنیت کنشگران برنامه درسی - نظریه برنامه درسی و تغییر دیدگاه‌های کنشگران برنامه درسی - مهندسی برنامه درسی و نظریه برنامه درسی - ارائه چهارچوب‌های راهنما و تأثیر دیدگاه‌ها در برنامه درسی - رهبری در رابطه نظریه و عمل برنامه درسی.	رابطه نظریه و عمل برنامه درسی

تحلیل و نقد محتوای کتاب‌های مربوط به نظریه برنامه درسی براساس معیارهای ارزیابی

روش پژوهش در این مقاله انتخاب هدفمند کتب دانشگاهی در زمینه نظریه برنامه درسی و تحلیل، بررسی و نقد تخصصی محتوای آن‌ها بوده است. بر این اساس، جست‌وجوی کتب مربوط به نظریه برنامه درسی در نظام آموزش عالی کشور تا زمان نگارش این مقاله، ما را به هشت عنوان رهنمون ساخت.^۱ در تمامی عناوین مربوط به این کتاب‌ها که به طور اختصاصی برای مبحث نظریه برنامه درسی تهیه شده است، به جز دو عنوان، واژه «نظریه برنامه درسی» دیده می‌شود.^۲ از هفت عنوان کتاب مورد بررسی یک مورد تألیف، چهار مورد ترجمه و دو عنوان نیز گردآوری و ترجمه در قالب مجموعه مقالات است.

در ادامه پس از معرفی هر کتاب، این موضوع که کتاب‌های موجود در این زمینه تا چه اندازه نیازهای مربوط به مبحث نظریه برنامه درسی را در حوزه مطالعاتی برنامه درسی پوشش می‌دهد، بررسی شده است. خلاصه پوشش هر کتاب براساس معیارهای مورد

۱. نویسنده در تدوین مقاله به یکی از این عناوین (مقدمه‌ای بر نظریه برنامه درسی) (دیدگاه‌های اساسی نظریه برنامه درسی)، هشت، بورکهارد، ترجمه سید حسین میرلوحی، انتشارات دانشگاه شهید رجایی (۱۳۸۴) دسترسی نداشته و بنابراین تحلیل بر اساس هفت عنوان کتاب انجام شده است.
۲. موضوع نظریه برنامه درسی به شکل حاشیه‌ای در برخی از کتاب‌های حوزه برنامه درسی نیز بررسی شده است. مهم‌ترین این کتاب‌ها عبارت است از: برنامه درسی: نظرگاه‌ها، رویکردها و چشم‌اندازها (مهرمحمدی، ۱۳۸۹)، (مباحث نظریه در برنامه درسی، دیدگاه‌های برنامه درسی، ایدئولوژی‌های برنامه درسی، انواع دیدگاه‌های تربیتی)؛ مباحث تخصصی برنامه‌ریزی درسی (طالب‌زاده نوبریان و فتحی واجارگاه، ۱۳۸۲)، (مباحث تئوری‌ها و دیدگاه‌ها در برنامه‌ریزی درسی، تئوری برنامه درسی و ایدئولوژی برنامه درسی از دیدگاه آیزنر)؛ سیمای روند تحولات برنامه درسی به‌عنوان یک رشته تخصصی از جهان باستان تا جهان امروز (قورچیان و تن‌ساز، ۱۳۷۴)، (مبحث مبانی نظریه برنامه درسی در قالب یک رشته تخصصی (که شامل مفهوم نظریه، نظریه در برنامه درسی و دیدگاه‌های کلی نظری در امر برنامه درسی است) و مبحث مفاهیم نو در قلمرو برنامه درسی با توجه به نگرش فرانظریه یا متاتئوری (شامل متاتئوری‌های میلر، هونکی، جیرو، پنا و پاینار و دکرواکر)؛ اصول برنامه‌ریزی درسی (فتحی واجارگاه، ۱۳۸۱)، (مبحث تئوری برنامه درسی (شامل مفهوم تئوری، رابطه تئوری و عمل، مفهوم تئوری برنامه درسی، متاتئوری‌های آیزنر، دکرواکر، هونکی، جیرو، پنا و پاینار و متاتئوری همی‌یر). با این حال، در این مقاله هدف، بررسی کتاب‌های مستقلی بوده است که در آن‌ها به نظریه برنامه درسی پرداخته‌اند. همچنین تحلیل مهرمحمدی (۱۳۸۹)، از محتوای کتاب‌های حوزه برنامه درسی نشان می‌دهد فصل‌هایی از کتاب‌های حوزه برنامه درسی از آیزنر (۲۰۰۲)، شوبرت (۱۹۸۶)، هس (۱۹۸۷)، زایس (۱۹۷۶) و تر و تر (۱۹۹۵) به مبحث نظریه در برنامه درسی اختصاص داده شده است.

ارزیابی در جدول ۲ ارائه شده است. بررسی بر اساس زمان انتشار هر یک از عناوین در ایران انجام گرفته است.

۱. «نظریه‌های برنامه درسی»^۱

اولین انتشار کتاب *نظریه‌های برنامه درسی* در سال ۱۳۷۹ و به وسیله سازمان انتشارات دانشگاهی سمت انجام شده است (اولین کتاب مستقل منتشر شده در موضوع نظریه برنامه درسی در کشور). این کتاب ترجمه‌ای است از «انواع دیدگاه‌های تربیتی: جهت‌گیری‌هایی در برنامه درسی»^۲، نوشته جان میلر^۳ که مترجم عنوان *نظریه‌های برنامه درسی* را برای آن انتخاب کرده است. میلر استاد مؤسسه مطالعات آموزش در دانشگاه تورنتو، که در زمینه آموزش کل‌نگر و معنوی^۴ تدریس و پژوهش می‌کند، این کتاب را در سال ۱۹۸۳ منتشر ساخت. بنابراین، کتاب قدمتی بیش از سی سال دارد. مؤلف در مقدمه خود با بیان نمونه‌ای از بیانیه‌های مطرح شده در کتاب، هر یک از آن‌ها را یک موضع‌گیری اساسی درباره آموزش و پرورش یا یک دیدگاه درباره برنامه درسی می‌داند و از جمله نویسندگانی است که دیدگاه‌های تربیتی و آموزشی را معادل نظریه‌های برنامه درسی قرار می‌دهد (میلر، ۲۰۱۰). وی هدف از انتشار کتاب را ارائه یک تحلیل روشن و جامع از دیدگاه‌های گوناگون می‌داند تا مریبان آموزشی بتوانند با استفاده از آن به تفکر خود درباره آموزش و چگونگی رویارو شدن با امر یاددهی و یادگیری در کلاس درس شفافیت بیشتری بخشند. کتاب شامل ۹ فصل است. فصل اول مروری بر دیدگاه‌های مختلف و چگونگی کاربرد آن‌ها در عمل است. طی هفت فصل پس از آن، هفت دیدگاه رفتاری، موضوعی – دیسیپلینی، اجتماعی، رشدگرا، فرایندشناختی، انسان‌گرایانه و ماورای فردی مطرح می‌شود. در هر فصل زمینه نظری هر دیدگاه معرفی، برنامه‌های آموزشی و راهبردهای کلاسی مرتبط با هر یک از این دیدگاه‌ها عرضه و درباره نقاط قوت و ضعف هر دیدگاه بحث شده است. فصل پایانی نیز درباره ترکیب‌های گوناگون از دیدگاه‌های ارائه شده، است (میلر، ۱۳۷۹). این کتاب از زمان انتشار بیشترین کاربرد را در میان دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته برنامه‌ریزی درسی و سایر رشته‌های علوم تربیتی داشته است.

۱. میلر، جان (۱۳۷۹). *نظریه‌های برنامه درسی*، ترجمه محمود مهرمحمدی، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).

2. *The Educational Spectrum: Orientations to Curriculum*

3. Miller

4. spirituality

کتاب *نظریه‌های برنامه‌درسی* از میان معیارهای یازده‌گانه مورد ارزیابی، چهار معیار را پوشش می‌دهد. در این بین نقطه قوت کتاب بررسی دیدگاه‌های (نظریه‌ها) مختلف بر اساس مبانی سه‌گانه مورد نظر دیویی در برنامه درسی یعنی دانش (دیدگاه موضوعی - دیسپلینی)، فراگیر (دیدگاه‌های رفتاری، رشد‌گرا، فرایندشناختی، انسان‌گرایانه ماورای فردی - که از نگاه کمی به انسان شروع و متعالی‌تر می‌گردد) و جامعه (دیدگاه اجتماعی) است. همچنین امتیاز دیگر این کتاب بررسی عناصر برنامه درسی شامل اهداف، فرایندهای یاددهی - یادگیری، ارزشیابی و غیره براساس هر یک از دیدگاه‌های ارائه شده است که شامل نوعی تطبیق دیدگاه‌ها نیز می‌شود.

با این حال، ضعف عمده کتاب در سایر معیارهای ارزیابی است که در تدوین آن مغفول مانده و جای خالی آن‌ها مشهود است. موضوعات مهمی چون تعریف نظریه، چیستی و ماهیت نظریه برنامه درسی، تاریخ نظریه برنامه درسی و نظریه‌پردازی، فرایند نظریه‌پردازی و همچنین رابطه نظر و عمل برنامه درسی بررسی نشده است و کتاب اصولاً بر محور طبقه‌بندی دیدگاه‌های مختلف برنامه درسی و ویژگی‌های آن است. همچنین با توجه به قدمت زیاد کتاب، از دیدگاه‌های تازه نظریه‌پردازی و گفتمان‌های فعال نظریه‌پردازی برنامه درسی نیز بی‌بهره است.

۲. «دیدگاه‌های برنامه درسی: برداشت‌ها، تلفیق‌ها و الگوها»^۱

این کتاب آن‌چنان که در مقدمه آن آمده است حاصل کار مطالعاتی سه ساله دوره دکتری برنامه‌ریزی درسی در حوزه دیدگاه‌های برنامه درسی است و علاوه بر برداشت‌ها و طبقه‌بندی‌ها، شامل طراحی و تدوین الگو نیز می‌شود. در فصل اول این کتاب به موضوع ایدئولوژی‌های برنامه درسی و تأثیر آن در شکل‌گیری دیدگاه‌های برنامه درسی پرداخته شده است. نویسنده ضمن بیان تفاوت میان ایدئولوژی‌ها و دیدگاه‌های برنامه درسی، هر دو را زیربنای فلسفی و ارزشی برنامه درسی قلمداد می‌کند. به زعم مؤلف، در واقع جنبه‌های مخفی ذهنی و اخلاقی ایدئولوژی‌ها، آن‌ها را از دیدگاه‌ها در حوزه برنامه درسی متمایز می‌کند. وی مبحث ایدئولوژی‌های برنامه درسی و تقسیم‌بندی‌هایی را که ارائه می‌دهد، مکمل بحث طبقه‌بندی دیدگاه‌های برنامه درسی در نظر می‌گیرد. در فصل دوم کتاب

۱. سلسبیلی، نادر (۱۳۸۲). *دیدگاه‌های برنامه درسی، برداشت‌ها، تلفیق‌ها و الگوها*، تهران: پژوهشکده تعلیم و تربیت.

بحث فرادیدگاه‌ها که حاصل تلفیق دیدگاه‌های برنامه درسی است مطرح شده است. از نظر نویسنده تنها پایبندی به یک دیدگاه برای پاسخگویی به نیازها و انتظارات تربیتی از برنامه درسی کافی نیست. بر این اساس، دو طبقه‌بندی فرادیدگاه از میلر و شورت^۱ مطرح شده است. هدف نویسنده از بررسی سیر تحول دیدگاه‌های تعلیم و تربیت و جهت‌گیری‌های برنامه درسی در ایران در فصل سوم کتاب، تحلیل و شناخت بهتر دیدگاه‌های برنامه درسی و جهت‌گیری‌های موجود در نظام آموزشی ایران عنوان شده است. در فصل آخر کتاب نیز الگویی راهنما برای کاربرد دیدگاه‌های برنامه درسی در نظام برنامه‌ریزی (به‌طور ویژه دوره متوسطه) ارائه شده است (سلسبیلی، ۱۳۸۲).

تلاش نویسنده در توجه به رابطه نظر و عمل برنامه درسی در فصل آخر، در قالب ارائه یک الگوی راهنما نمود یافته است. موضوع وجود شکاف میان نظر و عمل برنامه درسی همواره از دل مشغولی‌های عمده حوزه برنامه درسی بوده است. طبقه‌بندی‌های ارائه شده از ایدئولوژی‌ها و دیدگاه‌های برنامه درسی در قالبی تقریباً تاریخی نیز از دیگر ویژگی‌های این کتاب است. همچنین، نویسنده کوشش کرده تا به رابطه نظریه برنامه درسی با مبانی طراحی و عناصر برنامه درسی بپردازد.

با وجود این، از موضوعات مغفول مرتبط با نظریه برنامه درسی در این کتاب، عدم توجه به تعریف نظریه، ماهیت و چیستی نظریه برنامه درسی، کارکردهای نظریه برنامه درسی، رابطه نظریه برنامه درسی و نظریه‌های آموزشی و تربیتی و فرایندهای نظریه‌پردازی برنامه درسی است.

۳. «فرهنگ‌های برنامه درسی (نظریه‌ها)»^۲

این کتاب بعد از نظریه‌های برنامه‌درسی (میلر، ۱۳۷۹)، در واقع دومین کتابی است که سازمان سمت در قالب یکی از منابع درس نظریه‌های برنامه درسی منتشر کرده است. فرهنگ‌های برنامه درسی (نظریه‌ها)^۳ برگردانی است از اولین چاپ کتاب فرهنگ‌های

1. Short

۲. بلوتین ژوزف، پاملا (۱۳۸۹). فرهنگ‌های برنامه درسی (نظریه‌ها). ترجمه محمود مهرمحمدی و همکاران. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).

۳. خلاصه‌ای از فصل‌های اول و دوم این کتاب در ویراست دوم کتاب برنامه درسی: نظرگاه‌ها، رویکردها و چشم‌اندازها (مهرمحمدی، ۱۳۸۹)، در فصل مستقلی با عنوان «برنامه درسی به‌عنوان فرهنگ» از سوی سازمان سمت چاپ شده است.

برنامه‌درسی^۱ (بلوتین^۲ و همکاران، ۲۰۰۰)، از مجموعه «مطالعات نظریه برنامه‌درسی»^۳ مربوط به بنگاه انتشاراتی روتلج^۴. مترجمان کتاب علاوه بر عنوان اصلی، عنوان فرعی «نظریه‌ها» را نیز برای آن در نظر گرفته‌اند. نظر نویسندگان در مورد عنوان کتاب ابتدا بر «دیدگاه‌های برنامه درسی» بوده است ولی از آنجا که فرهنگ را روش مرجح در تبیین جهان می‌دانند، نام آن را به فرهنگ‌های برنامه درسی تغییر دادند (ص ۵).

نویسندگان هدف خود را از نگارش کتاب شناخت، واری و اندیشه‌ورزی درباره برنامه‌های درسی و تشویق گفت‌وگو در مورد نظریه، عمل و همچنین مباحث سیاسی، اجتماعی و اخلاقی مربوط می‌دانند. در این کتاب نیز سخن از دیدگاه‌های برنامه درسی است و هدف، توسعه آگاهی انتقادی درباره رویکرد افراد به برنامه درسی و اقدامات عملی و تربیت خواننده شده است. در پیشگفتاری که در سمت سرویراستار بر این اثر (مهرمحمدی، ۱۳۸۹) نوشته است، وجه برجسته آن را ارائه تبیین‌ها و پردازش‌های جالب و جدید از برخی نظریه‌ها و دیدگاه‌های پیش‌تر معرفی شده برنامه درسی می‌داند که مکمل خوبی برای کتاب نظریه‌های برنامه درسی (میلر، ۱۳۷۹) خواهد بود.

کتاب از سه بخش تشکیل شده است. در بخش نخست، شامل فصل‌های اول و دوم، پس‌زمینه‌های نظری فراهم می‌آید که در آن‌ها به تشریح اندیشه‌های پیش‌تر مطرح شده درباره برنامه درسی و همچنین مفهوم فرهنگ که نقش مهمی در فهم برنامه درسی دارد، پرداخته شده است. بخش دوم که شامل فصول سوم تا ششم می‌شود، شش فصل محتوایی نام دارد که به بررسی هر یک از فرهنگ‌های برنامه درسی بر مبنای یک چهارچوب پژوهشی می‌پردازد. بخش سوم شامل فصل نهم است که دربردارنده بازاندیشی درباره دشواری‌های غیرقابل اجتنابی است که هم‌زاد مفهوم فرهنگ‌های برنامه درسی است و اینکه چگونه از چنین مفهومی به صورت یک سکوی پرش برای پژوهش، مباحثه و اصلاح مدرسه استفاده می‌شود.

کتاب فرهنگ‌های برنامه درسی، با تنها سه معیار، کمترین معیارهای ارزیابی از لیست یازده‌گانه مورد بررسی را برآورده می‌سازد. این مسئله شاید به دلیل نوع نگاه خاص این کتاب به مقوله‌های نظری برنامه درسی در قالب فرهنگ باشد که سبب شده است نویسندگان از برخی موضوعات مهم و مطرح در کتاب‌های نظریه برنامه درسی دور بمانند.

1. *Cultures of Curriculum (Studies in Curriculum Theory Series)*
2. Bolotieno
3. *Studies in Curriculum Theory Series*
4. Routledge

از میان معیارهای ارزیابی، تا اندازه‌ای ماهیت نظریه برنامه درسی، دسته‌بندی‌های نظری برنامه درسی و همچنین بررسی نظریه‌ها بر اساس عناصر برنامه درسی مدنظر نویسندگان کتاب بوده است و به سایر معیارها پرداخته نشده است.

۴. «نظریه برنامه درسی»^۱

این کتاب برگردان اثری است از بوشامپ با همین عنوان که نخستین ویراست آن در سال ۱۹۸۱ منتشر شده است و نه فصل دارد. در فصل اول نظریه برنامه درسی در قالب یک مسئله آموزشی مطرح شده است و علاوه بر چشم‌انداز نظریه برنامه درسی، مفاهیم موجود در نظریه برنامه درسی نیز مشخص می‌شود. بوشامپ در این فصل، نظریه برنامه درسی را زیرمجموعه نظریه‌های آموزشی که خود زیرمجموعه نظریه‌های اجتماعی است، قرار می‌دهد. در فصل دوم کتاب نویسنده با اشاره به تعریف نظریه، عناصر ساختاری آن و کارکردهای یک نظریه، به فرایندهای نظریه‌پردازی، مدل‌سازی و خرده‌نظریه‌ها به‌طور عام پرداخته است. وی در فصل چهارم کتاب فرایندهای نظریه برنامه درسی را به‌طور خاص شرح می‌دهد. در فصل‌های پنجم تا هشتم، به موضوعاتی مانند جایگاه ارزش‌ها در نظریه برنامه درسی، طراحی برنامه درسی، مهندسی برنامه درسی و برنامه درسی به مثابه یک حوزه مطالعاتی پرداخته شده است. اما سعی نویسنده در فصل آخر کتاب، ارائه گزاره‌های تعریفی، توصیفی، هنجاری، پیشگویانه یا رابطه‌ای در راستای ارائه نظریه خود در برنامه درسی بوده است.

اثر بوشامپ در برنامه درسی با هفت معیار، در ردیف دوم فهرست کتاب‌هایی است که بیشترین معیارهای ارزیابی را دارد. نکته برجسته این اثر، پرداخت مناسب بوشامپ از حوزه برنامه درسی، ارائه تعاریف مختلف از آن و روشن ساختن مفهوم‌پردازی‌های مختلف از نظریه، چیستی و ماهیت نظریه برنامه درسی، کارکردهای آن و رابطه آن با سایر نظریه‌های تربیتی و آموزشی و همچنین نگرش تاریخی به نظریه‌های برنامه درسی است. فرایند عمل نظریه‌پردازی در برنامه درسی نیز از دیگر مباحثی است که به خوبی در این اثر تشریح شده است. سعی بوشامپ همچنین بر این بوده که رابطه نظریه برنامه درسی را با عناصر سه‌گانه طراحی برنامه درسی (دانش، فراگیر، جامعه) مشخص سازد. با این حال عدم ارائه نوع‌شناسی‌های مختلف از نظریه برنامه درسی بر مبنای نظر صاحب‌نظران مختلف و

۱. بوشامپ، جرج ای (۱۳۹۰). نظریه برنامه درسی، ترجمه محرم آقازاده، تهران: آبیژ.

مقایسه میان این دسته‌بندی‌ها و همچنین توجه کم به نظریه برنامه درسی بر اساس عناصر برنامه درسی و رابطه نظر و عمل برنامه درسی، از جمله کاستی‌های این کتاب قلمداد می‌شود.

۵. «نوع‌شناسی نظریه‌های برنامه درسی»^۱

این کتاب در قالب مجموعه مقالات گردآوری و ترجمه شده است. پدیدآورنده هدف از نگارش کتاب را ارائه نوع‌شناسی‌های صاحب‌نظران مختلف از نظریه برنامه درسی می‌داند. مباحث مختلف مربوط به نظریه‌های برنامه درسی با عنوان‌های مختلف شامل سنت‌ها، ایدئولوژی‌ها، دیدگاه‌ها، رویکردها، جهت‌گیری‌ها، برداشتها و گفتمان‌های برنامه درسی، از سیزده صاحب‌نظر برنامه درسی ارائه شده است. ترتیب فصل‌ها نیز بر اساس پرداختن به نوع‌شناسی‌های اولیه و حرکت به سوی طبقه‌بندی‌هایی است که معرف جهت‌گیری‌های جدیدتر در عرصه نظریه‌پردازی برنامه درسی است.

بررسی فصل‌های مختلف این کتاب نشان داد که با داشتن نه مورد، بیشترین معیارهای ارزیابی در فهرست یازده گانه را به خود اختصاص می‌دهد و از این نظر جامعیت قابل ملاحظه‌ای در پرداختن به مباحث مختلف نظریه برنامه درسی دارد. در این بین تنها دو معیار اول و آخر، یعنی تعریف نظریه و حالت‌های مختلف آن به شکل عام و همچنین رابطه نظریه و عمل برنامه درسی، به میزان کمتری در فصل‌های کتاب بررسی شده است.

۶. «نظریه برنامه درسی: دیدگاه‌های متضاد و نگرانی‌های ماندگار»^۲

این اثر ترجمه‌ای است از کتابی با همین عنوان از مایکل اسکایرو (۲۰۰۸).^۳ به‌طور عمده هفت فصل کتاب به معرفی ایدئولوژی‌های برنامه درسی که نویسنده آن‌ها را معادل دیدگاه‌ها، فلسفه‌ها، نظریه‌ها، عقاید، چهارچوب‌های مفهومی و نظام‌های اعتقادی می‌داند،

۱. شریفیان، فریدون (۱۳۹۱). *نوع‌شناسی نظریه‌های برنامه درسی*، اصفهان: نشر آموخته.

۲. اسکایرو، مایکل استیون (۱۳۹۳). *نظریه برنامه درسی: دیدگاه‌های متضاد و نگرانی‌های ماندگار*، ترجمه افسانه کلباسی و همکاران، اصفهان: نشر شونار (همچنین خلاصه‌ای از بخش‌های اول و ششم این کتاب در قالب یک فصل مستقل در کتاب *نوع‌شناسی نظریه‌های برنامه درسی* (شریفیان، ۱۳۹۱، فصل دهم) آمده است). ترجمه دیگری نیز از این کتاب با عنوان *نظریه‌های برنامه درسی: ایدئولوژی‌های برنامه درسی* (فرمبینی فراهانی و رافتی، ۱۳۹۳) انجام و از سوی نشر آبیژ منتشر شده است.

3. *Curriculum Theory: Conflicting Visions and Enduring Concerns*

اختصاص دارد. در این کتاب چهار ایدئولوژی علمی دانشگاهی، کارایی اجتماعی، فراگیرمحور و بازسازی اجتماعی بررسی شده است. فصل اول نیز مقدمه‌ای است بر این ایدئولوژی‌های چهارگانه. ضمن اینکه نویسنده در فصل ششم ایدئولوژی‌های ارائه شده را از حیث شاخص‌هایی چندگانه مقایسه کرده است و در فصل آخر نیز دیدگاه‌های فردی ناظر بر این ایدئولوژی‌ها مطرح می‌شود.

اسکایرو در کتاب خود ایدئولوژی‌های برنامه درسی را بر اساس سه مبنای اصلی نظریه برنامه درسی دیویی یعنی، دانش (ایدئولوژی علمی دانشگاهی)، فراگیر (ایدئولوژی فراگیرمحور) و اجتماع (ایدئولوژی‌های کارایی اجتماعی و بازسازی اجتماعی) بررسی می‌کند. بنابراین، محور اساسی این کتاب توجه به نظریه‌ها یا ایدئولوژی‌های برنامه درسی بر اساس مبانی طراحی برنامه درسی است. از نکات مثبت کتاب توجه مناسب به رابطه نظریه و عمل برنامه درسی است^۱. این کتاب شش معیار از معیارهای یازده‌گانه ارزیابی را پوشش می‌دهد. با این حال، از ضعف‌های آن در محتوا می‌توان به عدم توجه به معیارهایی مانند تعریف عام نظریه، رابطه نظریه برنامه درسی با نظریه‌های تربیتی، کارکردهای نظریه، تاریخ نظریه برنامه درسی و فرایند نظریه‌پردازی برنامه درسی اشاره کرد.

۷. «نظریه برنامه درسی: چیستی، ساختار، فرایند و عمل»^۲

این کتاب برگردان مجموعه‌ای از مقالات مختلف در نظریه برنامه درسی است و هدف از نگارش آن، همان‌گونه که از عنوانش برمی‌آید و در مقدمه کتاب نیز به آن اشاره شده است، نه دسته‌بندی، طبقه‌بندی و یا نوع‌شناسی نظریه‌های برنامه درسی یا عنوان‌های مشابهی چون ایدئولوژی‌ها، رویکردها، سنت‌ها و غیره، بلکه پرداختن ویژه به مقوله چیستی نظریه و نظریه‌پردازی برنامه درسی، پیش از وارد شدن به مبحث طبقه‌بندی نظریه‌های برنامه درسی است. بخش اول کتاب شامل ترجمه مقالاتی در موضوع چیستی و تعریف برنامه درسی است. بخش دوم شامل سه گفتار است که در آن به نظریه برنامه درسی و استعاره اشاره و در

۱. در راستای رابطه نظریه و عمل برنامه درسی، اسکایرو در نوشتاری تکمیلی بر کتاب خود با عنوان «فعالیت‌های اضافی» (Extension Activities)، مجموعه فعالیت‌هایی را در جهت سنجش ایدئولوژی‌های برنامه درسی حاکم بر ذهنیت کنشگران برنامه درسی ترسیم کرده است که به پرسش‌نامه ایدئولوژی برنامه درسی اسکایرو نیز معروف است.

۲. سلطانی، اصغر (۱۳۹۳). *نظریه برنامه درسی: چیستی، ساختار، فرایند و عمل*، کرمان: انتشارات جهاد دانشگاهی استان کرمان.

بخش سوم نیز نظریه برنامه درسی و رابطه آن با عمل در قالب دو مقاله بررسی شده است. در بخش پایانی کتاب نیز با سه مقاله دیدگاه‌های ویژه در نظریه برنامه درسی معرفی شده است. با توجه به ماهیت و هدف نگارش این کتاب، بیشترین مباحث آن به معیارهای ابتدایی فهرست، یعنی تعریف نظریه، چیستی نظریه برنامه درسی، کارکردهای نظریه برنامه درسی و تاریخچه نظریه برنامه درسی مربوط است. اهمیت ماهیت و چیستی نظریه برنامه درسی در این کتاب به گونه‌ای است که در مقالاتی مستقل به این موضوع پرداخته و جوانب مختلف آن از نظر صاحب‌نظران بررسی شده است. همچنین، در مقالاتی به دو معیار دیگر یعنی فرایند و انواع نظریه‌پردازی برنامه درسی و رابطه میان نظر و عمل برنامه درسی توجهی ویژه شده است. با این حال، معیارهایی چون آشکال و طبقه‌بندی‌های مختلف نظریه برنامه درسی، رابطه نظریه برنامه درسی با عناصر و مبانی طراحی برنامه درسی و همچنین تطبیق نظریه‌های برنامه درسی در این کتاب پوشش داده نشده است.

جدول ۲ چگونگی پوشش کتب دانشگاهی نظریه برنامه درسی به هر یک از معیارهای یازده گانه ارزیابی

محتوا

معیارهای ارزیابی											
رابطه نظریه و عمل برنامه درسی	فرایند و انواع نظریه‌پردازی برنامه درسی	تطبیق نظریه‌های برنامه درسی	رابطه نظریه برنامه درسی و عناصر برنامه درسی	رابطه نظریه برنامه درسی و مبانی طراحی برنامه درسی	اشکال و طبقه‌بندی‌های مختلف نظریه برنامه درسی	تاریخچه نظریه و نظریه‌پردازی برنامه درسی	کارکردهای نظریه برنامه درسی	چیستی و ماهیت نظریه برنامه درسی	رابطه نظریه برنامه درسی و نظریه‌های آموزشی و تربیتی	تعریف و انواع نظریه (حالت عام)	کتب دانشگاهی نظریه برنامه درسی
-	-	*	*	*	*	-	-	-	-	-	«نظریه‌های برنامه درسی»
*	-	-	*	*	*	*	-	-	-	-	«دیدگاه‌های برنامه درسی...»
-	-	-	*	-	*	-	-	*	-	-	«فرهنگ‌های برنامه درسی (نظریه‌ها) ...»
-	*	-	-	*	-	*	*	*	*	*	«نظریه برنامه درسی»

ادامهٔ جدول ۲

معیارهای ارزیابی										کتب دانشگاهی نظریه برنامه درسی	
رابطه نظریه و عمل برنامه درسی	فرایند و انواع نظریه پردازی برنامه درسی	تطبيق نظریه‌های برنامه درسی	رابطه نظریه برنامه درسی و عناصر برنامه درسی	رابطه نظریه برنامه درسی و مبانی طراحی	اشکال و طبقه‌بندی‌های مختلف نظریه برنامه درسی	تاریخچه نظریه و نظریه پردازی برنامه درسی	کارکردهای نظریه برنامه درسی	چیستی و ماهیت نظریه برنامه درسی	رابطه نظریه برنامه درسی و نظریه‌های آموزشی و تربیتی		تعریف و انواع نظریه (حالات عام)
-	*	*	*	*	*	*	*	*	*	-	«نوع‌شناسی نظریه‌های...»
*	-	*	*	*	*	-	-	*	-	-	«نظریه برنامه درسی: دیدگاه‌های...»
*	*	-	-	-	-	*	*	*	-	*	«نظریه برنامه درسی: چیستی...»

تحلیل نهایی و ارائه پیشنهاد

بررسی محتوایی کتب مورد بررسی، این واقعیت را آشکار ساخت که در مجموع این کتاب‌ها از نظر میزان برخورداری از معیارهای یازده‌گانه ارزیابی، در سطح متوسط و پایین ترقار دارد و هیچ کدام پوشش کاملی برای موضوع نظریه برنامه درسی در قالب یک کتاب دانشگاهی نیست. در این میان عناوین چیستی و ماهیت نظریه برنامه درسی، نوع‌شناسی و طبقه‌بندی نظریه برنامه درسی، رابطه نظریه برنامه درسی با مبانی طراحی برنامه درسی و همچنین رابطه نظریه برنامه درسی با عناصر برنامه درسی در پنج کتاب، بیشترین مباحث مربوط به نظریه برنامه درسی را در کتب دانشگاهی دربرمی‌گیرد (جدول ۳). علت این مسئله را می‌توان در اهمیت و ارجحیت این موضوعات در مقوله نظریه برنامه درسی جست‌وجو کرد.

با وجود این، موضوع‌های تعریف و انواع نظریه به شکل عام، رابطه نظریه برنامه درسی با نظریه‌های آموزشی و تربیتی در دو عنوان کتاب دیده می‌شود و از این حیث به

این مقوله‌ها کمترین توجه شده است. به دلیل اهمیت مبنایی و معرفت‌شناختی چستی نظریه در شکل عام خود و تأثیری که فهم این موضوع در یادگیری‌های بعدی دانشجو از نظریه برنامه درسی دارد و همچنین جایگاه نظریه برنامه درسی در میان سایر نظریه‌های هم‌سنخ، توجه کم به این دو مقوله در محتوای کتاب‌های دانشگاهی جای تأمل دارد.

همچنین، به تاریخ نظریه و نظریه‌پردازی برنامه درسی در چهار عنوان کتاب، و عناوین تطبیق نظریه برنامه‌های درسی، فرایند و انواع نظریه‌پردازی‌های برنامه درسی و رابطه نظریه و عمل برنامه درسی نیز همگی در سه عنوان کتاب پرداخته شده است. با توجه به اهمیت عمل برنامه درسی و نقش راهبری و هدایت‌کننده نظریه‌ها در آن، توجه کم به این رابطه در کتاب‌های دانشگاهی نیز موضوع تأمل برانگیز دیگری است.

جدول ۳ فراوانی معیارهای ارزیابی در کتب دانشگاهی نظریه برنامه درسی

معیارهای ارزیابی											فراوانی در کتاب دانشگاهی
رابطه نظریه و عمل برنامه درسی	فرایند و انواع نظریه‌پردازی برنامه درسی	تطبیق نظریه‌های برنامه درسی	رابطه نظریه برنامه درسی و عناصر برنامه درسی	رابطه نظریه برنامه درسی و مبنای طراحی برنامه درسی	اشکال و طبقه‌بندی‌های مختلف نظریه برنامه درسی	تاریخ نظریه و نظریه‌پردازی برنامه درسی	کارکردهای نظریه برنامه درسی	چستی و ماهیت نظریه برنامه درسی	رابطه نظریه برنامه درسی و نظریه‌های آموزشی و تربیتی	تعریف و انواع نظریه (حالت عام)	
۴	۴	۴	۵	۵	۵	۴	۴	۵	۲	۲	

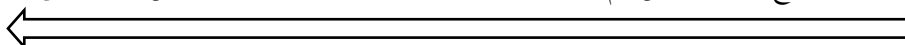
 بیشترین مباحث
 کمترین مباحث

مسئله مهم دیگر در بررسی کتاب‌های دانشگاهی حوزه نظریه برنامه درسی این است که محدود کردن مبحث نظریه برنامه درسی به واژه نظریه (در کنار ایدئولوژی، دیدگاه و غیره)، سبب عدم توجه به انواع گسترده دانش موجود در این زمینه می‌شود که ذیل عنوان ایدئولوژی‌ها، دیدگاه‌ها، سنت‌ها، گفتمان‌ها و غیره ارائه شده است. این مسئله باید در تدوین کتاب‌های دانشگاهی در این خصوص مورد توجه قرار گیرد.

براساس یافته‌های این پژوهش می‌توان پیشنهاد تألیف کتابی جامع در زمینه نظریه برنامه درسی را ارائه داد. لازم است که کتاب مورد نظر ضمن رعایت اختصار در ارائه

موضوعات، تمامی معیارهای یازده‌گانه ارزیابی را در خود داشته باشد و با توجه به اهمیت هر موضوع و جایگاه آن در مباحث مربوط به نظریه برنامه درسی، حجم مناسبی به هر معیار اختصاص دهد. همچنین آرایش فصل‌ها و ترتیب حضور در کتاب و انسجام منطقی و پیوستگی میان موضوعات براساس معیارهای پیشنهادی این پژوهش انجام گردد (بر اساس ترتیب معیارهای یازده‌گانه). چنین ساختاری در قالب یک پیوستار و از مباحث مربوط به تعریف، ماهیت و انواع نظریه در حالت عام شروع می‌شود و با رابطه نظریه و عمل برنامه درسی پایان می‌یابد (شکل ۱).

تعریف و انواع نظریه در شکل عام رابطه نظریه و عمل برنامه درسی

شکل ۱ پیوستار مربوط به ترتیب حضور مباحث نظریه برنامه درسی در کتاب پیشنهادی

منابع

- اسکایرو، مایکل استیون (۱۳۹۳). *نظریه برنامه درسی: دیدگاه‌های متضاد و نگرانی‌های ماندگار*. ترجمه افسانه کلباسی و همکاران. اصفهان: نشر شونار.
- اسکایرو، مایکل استیون (۱۳۹۳). *نظریه برنامه درسی: ایدئولوژی‌های برنامه درسی*. ترجمه محسن فرمهبینی فراهانی و رضا رافتی. تهران: آبیژ.
- بوشامپ، جرج ای (۱۳۹۰). *نظریه برنامه درسی*. ترجمه محرم آقازاده. تهران: آبیژ.
- حسینی، سید محمد حسین و معصومه مطور (۱۳۹۱). «نقدی بر کتاب‌های درسی رشته علوم تربیتی در ایران». *پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی*. ۲۶، ۱۱۹-۱۴۲.
- ژوزف، بلوتین پاملا (۱۳۸۹). *فرهنگ‌های برنامه درسی (نظریه‌ها)*. ترجمه محمود مهرمحمدی و همکاران. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- سلسبیلی، نادر (۱۳۸۲). *دیدگاه‌های برنامه درسی، برداشت‌ها، تلفیق‌ها و الگوها*. تهران: پژوهشکده تعلیم و تربیت.
- سلطانی، اصغر (۱۳۹۳). *نظریه برنامه درسی: چیستی، ساختار، فرایند و عمل*. کرمان: انتشارات جهاد دانشگاهی استان کرمان.
- شریفیان، فریدون (۱۳۹۴). «جدال‌های پارادایمی در برنامه درسی و تحلیل جریان نومفهوم‌سازی از منظر ادعای جابجایی پارادایم». *پژوهش‌های برنامه درسی*. ۴(۱)، ۱-۲۲.
- شریفیان، فریدون و محمود مهرمحمدی (۱۳۹۳). «تبیین قابلیت‌های دیسیپلینی برنامه درسی و تعیین جایگاه آن در طبقه‌بندی دیسیپلین‌های علمی». *دوفصلنامه نظریه و عمل در برنامه درسی*. ۲(۴)، ۱۶۱-۱۸۴.
- شریفیان، فریدون (۱۳۹۱). *نوع‌شناسی نظریه‌های برنامه درسی*. اصفهان: نشر آموخته.

- شورای عالی برنامه‌ریزی آموزشی (۱۳۹۳). برنامه درسی دوره دکتری رشته برنامه‌ریزی درسی (نسخه بازنگری شده). وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.
- طالب‌زاده نوبریان، محسن و کورش فتحی واجارگاه (۱۳۸۲). مباحث تخصصی برنامه‌ریزی درسی. تهران: آبیژ.
- فتحی واجارگاه، کورش (۱۳۸۱). اصول برنامه‌ریزی درسی. تهران: انتشارات ایران زمین.
- قورچیان، نادرقلی و فروغ تن‌ساز (۱۳۷۴). سیمای روند تحولات برنامه درسی به‌عنوان یک رشته تخصصی از جهان باستان تا جهان امروز. تهران: مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی.
- ملکی، حسن (۱۳۸۵). «مبانی و معیارهای نقد کتاب دانشگاهی». سخن سمت. ۱۷، ۹-۲۰.
- مهرمحمدی، محمود (۱۳۸۹). برنامه درسی: نظرگاه‌ها، رویکردها و چشم‌اندازها (ویراست دوم). تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- میلر، جان (۱۳۷۹). نظریه‌های برنامه درسی. ترجمه محمود مهرمحمدی. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- Barnett, R. & K. Coate (2005). *Engaging the Curriculum in Higher Education*. Maidenhead: SRHE/Open University Press.
- Beauchamp, G. A. (1982). "Curriculum Theory: Meaning, Development, and Use." *Theory into Practice*. 21(1). pp. 23-27.
- Beauchamp, G. A. (1981). *Curriculum Theory*. Itasca, Ill: F.E. Peacock Publishers.
- Bentz, B. M. & J. J. Shapiro (1998). *Mindful Inquiry in Social Research*. Thousand Oaks. CA: Sage.
- Chapman, S. A. (2007). *A Theory of Curriculum Development in the Professions: an Integration of Mezirow's Transformative Learning Theory with Schwab's Deliberative Curriculum Theory*. Unpublished Doctoral Dissertation. Antioch University.
- Eisner, E. W. (2002). *Educational Imagination: On the Design and Evaluation of School Programs*. Upper Saddle River. N.J: Prentice Hall.
- Fraser, S. P. & A. M. Bosanquet (2006). "The Curriculum? That's just a Unit Outline, Isn't It?" *Studies in Higher Education*. 31(3). pp. 269-284.
- Glatthorn, A., F. Boschee & B. M. Whitehead (2006). *Curriculum Leadership: Development and Implementation*. Thousand Oaks: Sage.
- Hass, G. (1987). *Curriculum Planning: A New Approach*. Boston: Allyn and Bacon.
- Huenecke, D. (1982). "What is Curriculum Theorizing? What are its Implications?" *Educational Leadership*. 39. pp. 290-294.
- Hunkins, F. P. & A. C. Ornstein (1989). "Theorizing About Curriculum Theory." *The High School Journal*, 72(2), 77-82.
- Joseph, P. et al (2000). *Cultures of Curriculum*. Mahwah, N.J.: L. Erlbaum Associates.
- Kaplan, A. (1998). *The Conduct of Inquiry: Methodology for Behavioral Science*. New Brunswick. N. J.: Transaction Publishers.
- Klein, M. F. (1992). "A perspective on the Gap Between Curriculum Theory and Practice." *Theory into Practice*. 31(3). pp. 191-197.

- Kliebard, M. H. (1977). "Curriculum Theory: Give me a for Instance". *Curriculum Inquiry*, 6 (4), 257-269.
- McCutcheon, G. (1982). "What in the World is Curriculum Theory?" *Theory into Practice*. 2(1). pp. 18-22.
- Miller, J. P. (2010). *Whole Child Education*. Toronto: University of Toronto Press.
- Miller, J. P. (1983). *The Educational Spectrum: Orientations to Curriculum*. New York: Longman.
- Portelli, J. P. (1987). "On Defining Curriculum." *Journal of Curriculum and Supervision*. 2(4). pp. 354-367.
- Schiro, M. (2008). *Curriculum Theory: Conflicting Visions and Enduring Concerns*. Los Angeles, CA: Sage Publications.
- Shubert, W. H. (1986). *Curriculum: Perspective, Paradigm, and Possibility*. New York: Macmillan Publishing Company.
- Shulman, L. S. (1997). "Professing the Liberal Arts". In P. Hutchings (Ed.). *Teaching as Community Property: Essays on Higher Education* (pp. 11-31). San Francisco: Jossey-Bass.
- Tanner, D. & L. N. Tanner (1995). *Curriculum Development: Theory into Practice*. Columbus. Ohio. Merrill-Prentice Hall.
- Walker, D. F. (1982). "Curriculum Theory is Many Things to Many People." *Theory into Practice*. 21(1). pp. 62-65.
- Zais, R. S. (1976). *Curriculum: Principles and Foundations*. New York: Crowell.